

Iz včeraj v jutri

(Pripombe k petletnici Sodobnosti).

Resnični etos opravljenega dela doživiš le tedaj, če se ti to delo, priklicano v zavest, pokaže kot priprava za jasnejše, veljavnejše smotre. Kajti nevarno je in slabo, biti zadovoljen.

Kadar se oziraš nazaj, tja, kjer si z radostjo pričel, ker te je pozneje često krivil tudi dvom in ti je težila srce malodušnost, tja, kjer si naposled morda vendarle nekaj dosegel — je prav, da nisi v presoji samo pravičen in strog, pač pa v nekem pozitivnem smislu črnogled. Namreč saj ne gre toliko za to, kar se je delalo, pač pa za vse tisto, kar je bilo površnega ali premalo tehtnega, kar je bilo zamujenega ali prezrlega. Uporno je treba grebsti za novimi napakami in odkrivati rane, treba je drezati mesta, ki skele, in stopiti tja, kjer je tema — da ti v bridkem srdcu in novih notranjih mukah vzcvete v srcu pomlajeno hrepenenje po luči in zdravju.

Krvave in nekrvave revolucije so dejanja silovito stopnjevane zavesti in volje. Radi tega ne moremo preobratu pred dvajsetimi leti prisojati pomembnosti revolucije, ampak le zgodovinskega dogodka, odvisnega bolj ali manj od zunanjih činiteljev, ki je sicer predrugačil življenje slovenskega človeka, vendar ga ni duhovno in moralno prerodil.

Leta po vojni živo dokazujejo to spoznanje.

Ta značaj tako imenovane slovenske narodne revolucije je povzročil tako urejanje našega življenja po vojni, da se je jelo z vso silo zgoščati med ljudstvom podtalno razpoloženje proti neznosnim zmotam in plitvemu početju mož, ki so to ljudstvo vodili. Prav to razpoloženje, dozorelo v odpor, je bilo pravo jedro nagiba, ki je rodil novo revijo. Revijo, ki bi zastavila slovensko vprašanje, ki bi slovensko politično, kulturno in socialno življenje postavila v luč resnice in moralnega vrednotenja.

Kako je bil sprejet ta njen namen?

Ne bom se zaustavljal pri tistih, ki so kratko orisane razloge njenega nastanka resnično doživeli, pač pa pri pojavih, ki so za naše razmere in značaj značilni.

Za novo revijo se je spočetka ogrevalo tudi nekaj, po svojem nazoru njej nasprotnih krogov, ki jih moremo prištevati med svojstveno slovenske „opozicionalce“ in ki jih odlikuje zanje tako značilna nazorska mlačnost, katera diši po davni habsburški plesnobi. Njih nagibi so bili bolj ali manj na dlani; računali so na neposredno politično korist ali pa so hoteli prizadeti stran-

karskemu nasprotniku škodo. V obeh primerih ni šlo toliko za voljo resnično prizadetega duha, ki v zmedi in stiski išče izhoda, kolikor za anonimni odgovor na dnevno politično stanje. Tak odgovor pa je zmeraj le spričevalo nepogumnega, jalovega razmerja do stvari na zemlji in je sposoben, pahniti vsako načelo in vsak polet v mlako omejenega, kratkovidnega outsiderstva. Po tem, kako naglo so te simpatije uplahnile, se da presoditi njih vrednost.

Bolj zanimivi so napadi, ki jih je revija v teku petih let ućakala. Naj navedem tri, ki se lahko imenujejo načelni. Dva izmed njih sta si, ne po vsebini, pać pa po načinu mišljenja, iz katerega sta izšla, blizu, ćeprav utegne ta trditev vzbuditi videz teŹke zmote. Navzlic temu ju navajam drugega ob drugem.

Trdilo se je, da je slovensko vprašanje, ali splošneje narodnost stvar mešćanske ideologije in da je boj za slovenstvo izraz fašistićnega mišljenja. Drugi napad pa vsebinsko izpolnjuje prav v zadnjem času tako moderno geslo: Kdor katolik, ta Slovenec, kdor Slovenec, ta katolik. Mislim, da ni ob tem geslu, ki je zraslo iz predmarćnega janzenistićnega in Jeranovega in Mahnićevega duha ter postalo prapor modernega političnega katolicizma, potrebna nobena bliŹja oznaćba napada samega.

Te dve stališći imata isti izvor, namreć nam tako globoko privzgojeno dogmatićnost. Slišal sem Źe, da je ta znamenje naše mladosti in da se vsak mlad narod bori s takimi pojavi. Kljub temu najdeš malokje drugod tako malo smisla za Źivo misel, kakor v tej zemlji. Le naš ćlovek je sposoben, iztrgati se iz resnićnega sveta, iz vseh njegovih zakonitosti, potreb in svojstvenosti, prezreti tok dogajanja in se gnati za bledim splošnim obrazcem tega dogajanja. Le pri nas srećaš to ćudno nesposobnost, kjerkoli dognane resnice presaditi v svojo zemljo. Zato se zdi, da so nam naćela le opora v slabosti, ne pa polet, zmagoslavje duha. In menda znamo biti le v tem malenkostnem, ozkosrćnem prisvajanju ćloveških spoznanj fanatićni. To so razlogi, da je še vedno edina znanstveno urejena manifestacija slovenskega duha teologija. V naši kulturi zija kot ena najbolj obćutnih vrzeli pomanjkanje ustvarjajoće misli. Kako malo nam je za dejstva našega obeleŹja, kako tuja nam je širina in radost lastnih spoznanj, kako malo je v nas poguma, v smislu teh spoznanj zaćrtati smer dela. Če je res, da v stiskah, ki jih doŹivljamo, dozorevamo, potem je pred bodoćimi rodovi teŹka naloga: ustvariti tradicijo slovenske misli. Le tedaj, će bomo znali tehtna dogajanja oŹiviti v naši sredini in jih izpolniti z našo vsebino, z našo krvjo, bomo premagali prokletstvo utilitarizma, ki je od Trubarja sem neizbeŹna posledica naše miselne reve.

Kot tretjega naćelnega nasprotnika revije naj navedem jugoslovensko strujo, da si je ta svojo naćelnost najbolj megleno opredelila.

Slovenski liberalizem je bil Źe od zaćetka v vseh temeljnih vprašanjih nejasen in tudi neiskren, to pa zaradi tega, ker jih ni z dognanim nazorom razsvellil, ker nanje sploh ni znanstveno urejeno odgovoril. Tako se je konec

prejšnjega stoletja izognil verskemu problemu, tako je v dvajsetem stoletju obšel narodnostnega. Slovenski liberalizem je v svojem jedru gospodarska struja, ker se je v razvojnega činitelja zobljkoval ob uveljavljanju materialnih privilegijev meščanskega sloja. V nazornem pogledu je bil radi tega nujno glasnik pseudodemokratizma, ker je ostal na periferiji kulturne in družbene revolucije 19. stoletja. V smislu tega njegovega značaja je bila prelevitev v povojnega nosilca mednarodnega kapitalizma zelo razumljiv in logičen korak. In kakor se je svoje čase glede Cerkve in vere skrtil za toleranco in priznavanje nečesa, kar ga ni sicer nikdar resno vznemirjalo, a je čutil, da mu koristi, tako se je pozneje skušal skriti za ljubezen do »ožje domovine«, do nedotakljive kulture slovenskega naroda, ker je bil pač vezan na slovensko ozemlje, zraven pa je povzdigoval jugoslovenstvo kot politični program, ker je le v njem čutil oporo za svoje velikopoteznejše finančne načrte. Dà, da slovenske kulture nihče ne ruši, se je reklo, in da jeziku vsa čast — kakor bi bila kultura neorganičen luksuz, ne pa kri organizma, v bistvu najbolj borben element v življenju naroda. Naši Jugosloveni so hote prezrli, da narodnost ni le politični program, pač pa predvsem naraven plod razvoja, in da je v tem svojem pomenu nujno tista celica, ki z vsemi svojimi funkcijami hkrati bije boj za nove možnosti življenja in sicer v prvi vrsti človeškega, potem šele političnega.

Ti napadi, ti ugovori, ki sem jih zgoraj označil, niso slučajne izjave. Priče so naše duhovne slabokrnosti, ki se je razkrila ob projekciji slovenskega problema na našo miselnost. Ali nam ni v tem smislu zelo sorodna podoba bolnika, ki se v težki vročici smehlja pošastnim prividom neke imaginarne, bolne sreče?

Vprašanje slovenstva je zdaj, kakor se zdi, vendarle oživelo v zavesti naše družbe in postalo predmet javne misli. To bi pomenilo, da se je izpod pokrova večletnega molka prebilo v življenje in da bo poslej nenehno terjalo odgovora od vsakega mislečega posameznika med nami.

Kakšni so bili ti odgovori doslej?

Bilanca, ki ni preveč razveseljiva. Res je, da smo pričeli posledice versailskega miru in z njim zvezano razkosanje naše zemlje čutiti prav za prav šele sedaj in da je njih senca šele zdaj vidno legla na življenjsko moč tega ljudstva; res je dalje, da smo gospodarsko opešali, da nam je dolgoletni centralizem vcepil v dušo, bojim se, da v podzavest, občutek majhne, da ne rečem, skoraj nikakršne veljave in pomembnosti, da so nas dalje plotovi na meji naše zemlje odtrgali od širokega sveta in nam zožili obzorja — vse to je res in vendar je tudi v nas samih nekaj, kar nas tišči k tлом in zaradi česar se lotevamo urejanja svojega življenja kakor mesečniki, ki jim je roka brez kosti in mišic. Ta neopredeljivi nekaj se zrcali v vsem delu in naporu za slovenske probleme. Vesel bi bil, če bi se izkazal za napačnega moj vtis, kakor

da je skoraj vse, kar se godi v smislu teh problemov, nekam majhno in neboljano, tako čudno odmaknjeno od velikega sveta, kakor bi že naprej pobešali glave nad brezupnostjo svojega početja. In toliko praznih, plehkkih besed! Ob tem vtisu sem često pomislil na znano Masarykovo geslo po vojni: Otresti se moramo avstrijstva! Ali ne velja to tudi za nas? Otresti se tega prihuljenega, drobnega, uradniško korektnega razmerja do življenja, otresti se večstoletnega negativizma, ki zna samo tožiti in jadikovati, ali pa kvečjemu takole od strani zaigrati veliko gesto, kakor cvičkar, ki dokazuje vsakemu vogalu svoje človeško dostojanstvo. Nekaj malenkostnega je v tem, tam kjer bi bila umestna zdrav občutek in na žrtev pripravljen pogum.

Pri vseh tistih, ki so se in se čutijo poklicane za javno delo v slovensko smer, sta vidni predvsem dve tehtni napaki.

Premalo je v njih nagona, ki vroče teži za tem, da razsvetli zastavljeno vprašanje do dna, premalo je v njih tiste notranje potrebe, ki sili duha, izpolniti svoje namene s strogo pretehtano vsebino. Kajti sicer bi se morali zavedeti vsaj te poglobitve potrebe, da se mora vsak resnično živ proces v narodu organsko vključiti v razvojna pota širokega sveta in sicer vključiti dosledno in hkrati s tisto zanosito dejavnostjo, ki jo sproži v človeku občutena in spoznana resnica. Brez tega se mora sleherni napor in sleherni namen zadržati v zatohli osamljenosti in iztrganosti iz obče skupnosti. Po drugi strani pa še vedno vidim brleti v njih neaktivnega opozicionalnega duha, ki se zadovoljuje z vsako brezspolno in včasih celo nepogumno kritiko, ki je v jedru prej opravičilo za lastno životarjenje kakor pa izraz dognanega nazora.

Vse to daje delu za slovenstvo čitalniško obeležje, ki včasih neprijetno spominja na slogaško zbežanost. Kakor s kričečimi barvami poslikan plakat smo hoteli prenesti idejo ljudske skupnosti na naša tla in se nismo zavedeli, da je bila drugod ta skupnost ustvarjena po dolgoletnem naporu najboljših duhov in da je hkrati pomenila za narod selekcijo sposobnih sil. Za nas pa niso bili za podobne tehtne poizkuse važni niti izbira niti načrt niti priprava. Da ne omenjam še osebnih računov, ki štrle v naši sredini iz slehernega toka energij kakor pokvarjeni zobje.

Problemi slovenstva bi morali biti danes predmet, ki bi do živca presunil slovenskega izobraženca. Čas je mračen in naša zemlja je bolna. Toda v zraku je boj in boj vedri in bistri duha. Dolžnost izobražencev bi bila, da se zavedo časa in teka stvari, da se zavedo hkrati svojega poslanstva. V stiski je treba podvojenih naporov, v usodnih urah življenja morajo poklicani izgorovati v žrtvah. Pri nas pa so vse to le lepe besede, olimpijski venci na spečem samozadovoljstvu. Esteticizem življenja, vihrajoči nihilizem boheme — kakšen neutešen infantilizem! Zato tavamo po tej ponižani zemlji notranje in zunanje brezdelni in mehanično preživljamo odmerjene nam ure. Nič čudnega potem, če vzbujajo naše javno življenje, življenje naše družbe videz z mrtvaškim prtom pregrnjene vegetacije.

Ob takih razgledih si vedno znova zastavljam vprašanje, kod vodi pot, da bo revija v boju za slovenstvo pomenila več kot le nekaj zbornik negativnih dognanj, pač da se bo ob nepopustljivi kritiki vrasla v življenje naroda, odpirajoč mu vrata v razvoj?

Smeli smotri! Vendar menim, da je revija v petih letih izhajanja to pot vsaj deloma nakazala, čeprav ni nečastno priznati pomanjkljivosti, ki jih pač čuti, kdor je s srcem pri delu zanjo. Pomanjkljivosti, ki so plod našega obeležja, ali pa v marsičem tudi naše zaostalosti, neaktivnosti, mlačnosti in premajhne vzdržnosti. Kdor je kdaj videl izobražence drugih narodov pri delu, kdor je čul tisti njih vedri smeh, ki je znamenje kakor struna napetega, v naporih prerojenega duha, in kdor je mimogrede ujel vroči žar njih zaupajočih oči, se bo prestrašil naše teže in mračnosti, naše majhne gorečnosti. Navzlic temu pomeni pet letnikov pošteno opravljano delo, pot, po kateri je treba naprej.

Ob tem, čemur pravimo slovensko vprašanje, razumem želje, ki vstajajo med nami in ki težijo po o b r a m b n e m delu v korist slovenstva. Če bo to delo sposobno, dvigniti nivo političnega življenja, če bo dalje utrdilo moralno moč naše družbe in vzmožilo zavest skupnosti, bo pomembno dejanje, čeprav se zdi le dograditev nedokončane stavbe iz preteklosti. Prav v tem je tudi nevarnost, da se izprevrže v neživo seminarsko nalogo, po vsebini utesnjeno z določbami na vse strani tolerantnega rodoljubnega mistlicizma, ki nujno vodi v nazorsko brezbarvnost, po obliki pa z občeveljavno korektnostjo.

Vsekakor pa je obrambni namen za revijo preozek. Naše revije slovenstvo mora biti kritično in progresivno.

Nikdar si nisem mogel prav zamisliti vsebine slovenstva le kot čustveno reakcijo niti ne kot zgolj neko splošno zavest trpnega intelektualizma. Če pojmujeemo kulturo v njenem pravem obsegu, torej ne v ozko umetnostnem ali celo samo literarnem, pač pa kot borbena dejavnost duha, katerega bistveno poslanstvo je ustvarjanje razvojnih vrednot življenja, torej tudi miselnih in moralnih, potem bi mogel to naše slovenstvo opredeliti kot živo kulturno vzmet v okviru slovenskega družbenega in političnega dogajanja. Le spričo tako pojmovanega slovenstva se je mogoče vrasti v razvojni proces in ob našem podzavestnem kriku po človeka in naroda dostojnem življenju hkrati sodelovati pri realni ureditvi tega življenja.

Doživetje etičnih in spoznanje družbenih pogojev za prerojenje sveta, obenem pa skoraj podzavestni, dejal bi, razredni demokralizem, ki je svetlo izročilo vse naše zgodovine, nam določajo naše mesto ob strani konkretnega slovenskega ljudstva, ob strani slovenskega delavnega človeka. Ta konkretni delavni človek nam ne bo postal fraza, dokler bo revija izraz njegovega kulturnega poslanstva.

FERDO KOZAK.